

Г.Я.Адамовіч

Сістэмны аналіз як актуальная парадыгма міждысцыплінарных даследаванняў

Адамовіч, Г.Я. Сістэмны аналіз як актуальная парадыгма міждысцыплінарных даследаванняў / Г.Я. Адамовіч // Канцэптуальныя падыходы да рэалізацыі зместу філалагічнай адукацыі ў школе і ВНУ : зб. матэрыялаў Рэсп. навук. канф. Брэст, 5 красавіка 2011 г. / рэдкал. : У.А. Сенькавец [і інш.] ; пад агульнай рэд. У.А. Сенькаўца ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2013. – с. 3–8.

Сістэмны аналіз “прызнаецца ў наш час найбольш канструктыўным з кірункаў сістэмных даследаванняў” [5, с. 441]. Сістэмнае даследаванне літаратуры развіваецца ў Беларусі ўжо не адно дзесяцігоддзе і ўлічвае не толькі ўнутрылітаратурны вектар, але і з’яву міждысцыплінарнасці. Паняцце міждысцыплінарнасці набывала актуальнасць у розныя перыяды, а ў пачатку ХХІ ст. звязана з прыняццем новых адукацыйных стандартаў, дзе яно абазначана ў якасці аднаго са скразных напрамкаў сучаснага развіцця навук і сістэмы адукацыі. Сістэмны аналіз разглядаецца намі як канкрэтны аспект або парадыгма прымянення ідэі міждысцыплінарнасці ў сферы навуковага пазнання.

Зварот да міждысцыплінарных даследаванняў у літаратуразнаўстве абумоўлены самой сутнасцю літаратуры як спецыфічнага феномена пазнання, адрознага ад іншых відаў – рэлігійнага, навуковага – і разам з тым існуючага з імі ў пэўным адзінстве. Прынцыповая адрознасць гэтых сфер спасціжэння свету і чалавека спрыяе іх развіццю і росквіту. Часовае іх злучэнне на глебе міждысцыплінарнасці апладняе кожную з іх, насычае ідэямі і вобразамі, якія могуць быць разгорнуты, даследаваны і ўспрыняты як уласныя здабыткі, каталізатары далейшых пошукаў, ферменты новых адкрыццяў у прыватнай галіне пазнання.

Пра агульнасць, якая злучае два тыпы пазнання – навуковае і мастацкае, пісаў М.Багдановіч. Беларускі паэт ужо ў пачатку ХХ ст. папярэджаў, што раскол паміж імі, адасабленне адна ад адной без этапаў узаемазлучэння маюць негатыўныя наступствы як для развіцця саміх навук і літаратуры, так і для чалавека, у якога гэтыя дзве сферы аказаліся разадасобленыя: «Ведь именно таково было их взаимоотношение на заре человечества... В эту эпоху, как мы видим, наука и поэзия не находились между собою в противоречии, и духовный мир человека отличался необыкновенной цельностью. В настоящее время мы этого не наблюдаем. Наоборот, наука и поэзия идут каждая своим путем, без малейшего контакта между собой. Наше поэтическое мировоззрение совершенно оторвано от мировоззрения научного; они чужды друг другу, не согласованы между собой; эволюция в одной из этих областей не оказывает ощутительного влияния на состояние

другой, и, в конце концов, наша духовная сфера оказывается *расколотой надвое*» [2, с.196].

У апошнія дзесяцігоддзі ХХ ст. пра негатыўныя наступствы гэтай “расколатасці” папярэджаў А. Адамовіч. Ён пісаў пра небяспеку “нажніц” – паміж НТП (НТР) і духоўнасцю, маральнасцю сучаснага чалавека: “Важнейшей из проблем является и вот эта – ее сегодня формулируют как «ножницы между техническим прогрессом и нравственным движением, уровнем человечества»... которые увидел, о которых предупреждал Лев Толстой («по степени своего нравственного развития люди не имеют права на пользование опасной для жизни техникой»)...” [1, с.196].

Міждысцыплінарнасць – гэта не толькі спроба знайсці агульнае паміж літаратурай і навукай, але гэта, па нашым перакананні, таксама парадыгма актуальнага літаратуразнаўства. Падобная ідэя была сфармулявана нямецкім пісьменнікам Г. Гесэ ў сярэдзіне ХХ ст.: “... дзве мэты, два ідэалы: у сваёй галіне дасягаць дасканаласці і захоўваць жывасць і эластычнасць сваёй дысцыпліны... другі ідэал – думка пра ўнутранае адзінства ўсіх духоўных вымогаў чалавека, думка пра універсальнасць...” [3, с. 197].

Паняцце “сістэмны падыход” у наш час часцей выкарыстоўваецца “ў сэнсе метадалагічнага кірунку ў філасофіі”. Раней ён ужываўся “ў прыкладным аспекце, як сінонім паняцця комплексны падыход” [5, с. 443]. Паняцце “**комплексны падыход**” адыграла значную ролю ў замацаванні прынцыпаў сістэмнасці ў 1960–70-я гг. Прымяняльна да літаратуразнаўчых праблем, комплекснае вывучэнне літаратуры – гэта «даследаванне яе праблем з далучэннем аналітычных сродкаў і метадалагічнай базы іншых навук, уключаючы прыродазнаўчыя, матэматыку, кібернетыку. У 1960 – 1980-я гг., калі пашырэнне міждысцыплінарных сувязей стала неабходнай умовай для далейшага развіцця гуманітарных ведаў, атрымала распаўсюджванне і комплекснае вывучэнне літаратуры» [4, с. 38].

Разважаючы аб актуальнасці ў гэты час дадзенага спосабу даследавання, вядомы тэарэтык літаратуры Л.І.Цімафееў нагадвае пра тэакрытычны крокі ў напрамку міждысцыплінарнасці, якія былі зроблены ў сярэдзіне ХХ ст.: “У апошнія гады вялізныя поспехі дакладных навук выклікаюць натуральнае памкненне прадстаўнікоў гуманітарных навук узбагаціць вывучэнне свайго прадмета, звярнуўшыся да тэрміналогіі і – галоўнае – да метаду дакладных навук”. Магчымую плённасць гэтых кантактаў вучоны не адмаўляе: “Для далейшага развіцця навукі пра літаратуру вялікую цікавасць уяўляе комплекснае вывучэнне літаратуры і мастацтва ўвогуле з прыцягненнем сумежных навук (філасофіі, гісторыі, псіхалогіі, лінгвістыкі, фізіялогіі, законаў успрымання твораў мастацтва і інш.). Такого кшталту праца дапаможа многае зразумець па-іншаму і ў вобласці тэорыі літаратуры» [6, с.20].

Азіраючыся на пройдзены за гэтыя дзесяцігоддзі шлях пазнання ў сферы гуманітарных навук, можна сцвярджаць: плённасць міждысцыплінарных кантактаў – факт даказаны і пацверджаны шматлікімі даследаваннямі. Гэта

адзін з напрамкаў развіцця навуковага пазнання, які можа быць з поспехам скарыстаны і новымі пакаленнямі даследчыкаў, і можа прыцягвацца для прафесійнага навучання маладога пакалення, спецыялістаў у розных сферах духоўнай і матэрыяльнай дзейнасці.

З рэалізацыяй комплекснага падыходу сталі выразна бачнымі два яго напрамкі, якія аказаліся запатрабаванымі ў далейшым: выкарыстанне *тэрміналогіі* адной навукі ў іншых дысцыплінах і вывучэнне адной і той жа *рэальнасці* прадстаўнікамі розных навук і мастацтваў. Агульнанавуковым падмуркам комплекснага падыходу стаў сістэмны аналіз, які ў метадалагічным, міждысцыплінарным плане прадугледжвае шматаспектнае, шматбаковае вывучэнне рэчаіснасці, апіраючыся на дадзеныя і метадалогію розных навук, што разам з іншым дазваляла сістэматызаваць узроўні памежнасці, міждысцыплінарнасці. Сістэмны аналіз арыентуе на даследаванне літаратуры як аб'екта-сістэмы – асобнага ад іншых віда мастацтва, што развіваецца па ўласцівых толькі яму законах (прадмет даследавання – тэорыя літаратуры), мае сваю гісторыю ў часе і ў прасторы літаратур народаў свету (прадмет гісторыка-тыпалагічнага аналізу) і адметны пастаянным з'яўленнем новых і найбольшых феноменаў (іх вывучаюць пераважна літаратурныя крытыкі).

Другі ўзровень міждысцыплінарнасці звязаны са спецыфікай вывучэння чалавека і свету прадстаўнікамі розных навук і мастацтва. Літаратуразнаўства мае агульную сферу з іншымі навукамі, калі літаратура даследуецца не столькі як «*мастацкі* свет», колькі як «*свет*», што развіваецца па агульных, незалежных ад чалавека фундаментальных законах і з'яўляецца прадметам вывучэння ў розных навук, у т. л. з'яўляецца прадметам пазнання і адлюстравання ў творах літаратуры.

Сістэмны аналіз у літаратуразнаўстве прадугледжвае наступныя этапы даследавання: адасабленне літаратурнага факта як сістэмы, адкрытай і закрытай адначасова; вылучэнне элементаў яго структуры (фармальна-змястоўных кампанентаў); вызначэнне сістэмаўтваральных асноў, якія яе фарміруюць, а таксама інтэгральных прыкмет (дадатковых элементаў або / і новых адносін), якія выводзяць сутнасць гэтага феномена за межы ўласна мастацкай творчасці, у сферы функцыянавання іншых сацыяльных сістэм.

З развіццём метадалогіі і практыкі міждысцыплінарных даследаванняў міждысцыплінарнасць вымагала фармалізацыі даследаванняў, вызначэнню пэўных алгарытмаў аналізу, прывядзенню іх вынікаў да нейкіх абагульняльных, фармалізаваных высноў. Ёсць, на нашу думку, сэнс сцвярджаць, што гісторыя выкарыстання сістэмнага падыходу ў літаратуразнаўстве ў другой палове ХХ – пачатку ХХІ стст. пралягае паміж фармалізацыяй літаратуразнаўчага аналізу і вербалізацыяй выпрацаваных этапаў або алгарытмаў аналізу.

Дзякуючы выкарыстанню сістэмнага аналізу аказваецца магчымым выйсце ў сферу міждысцыплінарнасці, калі адна і тая ж рэчаіснасць, у т. л. эстэтычная як пераствораная творцам “першая” рэчаіснасць, асэнсоўваецца,

тлумачыцца з дапамогай не толькі законаў і паняццяў мастацкай творчасці, але і пазамастацкімі паняццямі і катэгорыямі. Мадэляванне шматузроўневых іерархічных сістэм дазваляе ўпарадкаваць мастацкі свет пісьменніка не столькі адносна самога эстэтычнага свету, які не заўсёды карэліруе са з’явамі аб’ектыўнага свету, колькі ў адпаведнасці і згодна з законамі менавіта “першай” рэчаіснасці, што паглыбляе пазнанне літаратурнай класікі, магчымасці яе пашыранага вывучэння ў новай гісторыка-культурнай прасторы. Вычляненне непадзельнай (элементарнай) або універсальнай для мастацкай рэчаіснасці асновы (своеасаблівай наначасцінкі) дазваляе больш паглыблена даследаваць мастацкі тэкст у новым ракурсе яго бачання, класіфікаваць з’явы мастацкага свету на іншай сістэмаўтваральнай аснове, знаходзіць агульнае паміж імі пры адсутнасці бачных, відавочных кантактаў або сыходжанняў. Гэты падыход нагадвае пра адкрыццё А.М.Весьлоўскім матыву як непадзельнай адзінкі кантэксту, вылучэнне якой дапамагло пановаму, больш карэктна асэнсаваць наяўнасць сустрэчных рухаў і ўплываў. У нашым выпадку такім элементам з’яўляецца адзінка інтэрдyscyплінарнасці.

Такім чынам, сістэмны аналіз, будучы параўнальна актуальнай навукова-даследчай парадыгмай, дазваляе вылучыць спецыфічныя паняцці і заканамернасці, адпаведна з якімі ідзе фарміраванне і развіццё літаратуры як асобнага віда чалавечай дзейнасці, а таксама з пазіцыяй якіх гэты від можа быць даследаваны і інтэрпрэтаваны – і як самастойная сфера творчасці, і ў супастаўленні і проціпастаўленні з іншымі відамі і формамі чалавечай дзейнасці. Менавіта ў такім напрамку і ў канкрэтным фармальна-змястоўным пераламленні метадылогія сістэмнага аналізу намі інтэрпрэтуецца ў якасці актуальнай парадыгмы міждyscyплінарных даследаванняў.

Літаратура:

1. Адамовіч, А. М. Додумываць до конца: Литература и тревоги века // А.М.Адамовіч.— М.: Сов. писатель, 1988.— 492 с.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў // М. Багдановіч / Акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы; Рэдкал. В. В. Зуёнак і інш.— Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – Т. 2.— 599 с.
3. Гесэ, Г. Гульня шкляных перлаў: Спроба жыццёпісу Магістра Гульні Ёзэфа Кнэхта з дадаткам ягоных твораў: Раман // Г.Гесэ /Пер.з ням. В.Сёмуха. – Мінск: Маст.літ., 1991. – 476 с.
4. Зинченко, В. Г., Зусман, В. Г., Кирнозе, З. И. Методы изучения литературы. Системный подход // В.Г.Зинченко и др.— М.: Наука, 2002.— 200 с.
5. Системный анализ и принятие решений: Словарь-справочник. – М.: Высш. шк, 2004.— 616 с.
6. Тимофеев, Л. И. Основы теории литературы: Учеб.пособие // Л.И.Тимофеев. – М.: Просвещение, 1976. – 448 с.